

Универзитет Источног Медитерана,
Факултет архитектуре, Кипар

DOI 10.5937/kultura1754300K

УДК 711.61(497.11)

72.071.1 Мандић С.

оригиналан научни рад

КУЛТУРНЕ ОСНОВЕ АРХИТЕКТУРЕ МОДЕРНЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ (1945–1990)

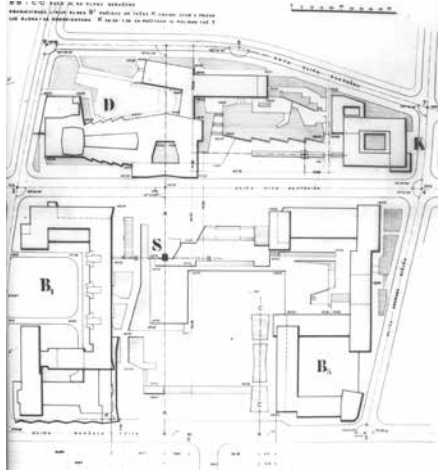
ПРИМЕР ТРГА ПАРТИЗАНА У УЖИЦУ (1961)

Сажетак: *Трг партизана је отворен 1961. године према пројекту архитекте Станка Мандића. Пројекат је слојевито обликован због чега је дубоко интегрисан у живот града. Стога је потребно анализирати основе које су постављене пре него што је повучена прва линија која трага за формом. Овај рад анализира филозофске, етичке, естетске и социолошке основе које је аутор дефинисао пре приступања процесу пројектовања. Рад анализира следеће елементе који су издвојени из писаних извора архитекте: навике становништва и реконструкција града, недоследност и непоштовање усвојених урбанистичких решења, урбано искуство становништва и савремена решења, уклањање оријенталних трагова и европски снови становништва, генератори промена у простору, архитектура је слика друштва, културно наслеђе се поштује и чува, укључење вернакуларне традиције у језик Модерне, локални материјали, локално природно наслеђе, нови технички приступ пројектовању, топографија терена као композиционо сидриште, избегавање апсолутистичке атмосфере трга, пристојна мера меморијалног слоја, пажљиво креирање визура и атмосфере.*

Кључне речи: *Трг партизана у Ужицу, архитектура Модерне, Станко Мандић, архитектура Југославије, теоријске основе архитектуре Југославије*

Увод

Трг партизана у Ужицу, саграђен од 1958. до 1961. године, је имао велики утицај на реконструкцију и развој градова централног Балкана управо захваљујући многобројним слојевима којима је помно и детаљно интегрисан у савремено друштво. Становништво је прихватило архитектуру модерне мада је више од једног века као заједница прихватило начела и постулате класичне архитектуре и урбанизма. Шта више, класична архитектура је понудила становништву веома удобан оквир за породични и друштвени живот па је свака новина и промена покретана уз велики ризик да ће бити одбијена и неприхваћена.

Слика 1 *Трг партизана*: Б1-Блок Запад, Б3-Блок Исток, Д-Народно позориште и библиотека, К – Пошта, С-Партер и бронзана фигура

Међутим, са *Тргом партизана* није био такав случај јер је наставио улогу градског средишта који је имала *Житна пијаца* (начијем месту је саграђен и која је дефинисана по први пут у Регулационом плану Ужица из 1863.¹ а потом потврђена у регулационом плану Ужица из 1891. године²) при томе још више проширујући дијапазон догађаја који могу бити реализовани на јавној површини и тиме бити од подстицаја за локалну заједницу.

1 Кузовић, Д. (2013) Трансформација урбаног развоја на примеру првог урбанистичког плана Ужица из 1863. године, *Архитектура и урбанизам* број 36, ИАУС, Београд, стр. 68-73.

2 Кузовић, Д. (2013) Урбанистички план Ужица из 1891. – улична мрежа и блокови, *Изградња*, вол. 67, бр. 9-10, стр. 393-398; Кузовић, Д. (2014) Генерални план Ужица из 1891, *Гласник Друштва конзерватора Србије*, бр. 38, Београд стр. 126-128.

Стога, разумевање начела која су, свесно или несвесно, усвојена пре него што је повучена прва линија на скици простора може бити од велике користи: како за разумевање *Трга партизана* као дела културне историје тако и за потенцијално уподобљавање савремене домаће архитектуре са циљем да се приближи кориснику – грађанину као објективном циљу сваке пројектантске активности.

Циљ рада је да специфицира социолошке, културне, естетске, етичке и филозофске елементе који су водили архитекту Станка Мандића при конципирању и реализацији пројекта *Трга партизана* у Ужицу. Сазнања треба да послуже бољем разумевању архитектонске прошлости наше државе као и савременим урбанистичким и пројектантским решењима.

Разумевање урбанистичког и архитектонског решења *Трга партизана* у Ужицу потребно је почети од хабилитационог рада архитекте Станка Мандића.³

У том раду су поменути извори: М. Марангони, *Saper vedere*,⁴ Б. Кроче, *Естетика*,⁵ И. Тен, *Филозофија уметности*,⁶ Џ. Сантајана, *The Sense of Beauty, The Life of Reason*,⁷ и А. Луркат, *Formes comosition et lois d'harmonie*,⁸ Валтера Гропијуса, *Синтеза у архитектури*⁹ и дела Ле Корбизјеа.¹⁰

За разумевање начела класичне архитектуре за овај рад је послужило дело Михајловског *Теорија класичних архитектонских форми*,¹¹ потом Џ. Самерсона *Класични језик архитектуре*,¹² Камила Зитеа, *Уметничко обликовање*

3 Mandić, S. (1960) *Funkcija i kompozicija arhitekture prostora*, Beograd: Arhitektonski fakultet.

4 Marangoni, M. (1933) *Saper vedere*, Milano-Roma: Treves, Treccani, Tumminelli.

5 Kroče, B. (1934) *Estetika*, Beograd: Kosmos.

6 Ten, I. (1921) *Filozofija umetnosti*, Beograd.

7 Santayana, G. (1896) *the Sense of Beauty*, New York, Charles Scribner Sons; Santayana, G. (1922) *The Life of Reason*, New York: Charles Scribner Sons.

8 Lurcat, A. (1947) *Formes comosition et lois d'harmonie*, Paris.

9 Gropius, V. (1961) *Sinteza u arhitekturi*, Zagreb: Tehnička knjiga.

10 Corbusier, L. (1977) *Ka pravoj arhitekturi*, Beograd: Građevinska knjiga; Corbusier, L. (2002) *Modulor*, Nikšić: Jasen; Corbusier, L. (2008) *Putovanje na istok*, Loznica: Karpos books; Corbusier, L. and Pierre, F. (1956) *Savremena kuća dostojna ljudi*, Beograd: Građevinska knjiga.

11 Mihajlovskii, I. B. (2012) *Teorija klasičeskikh arhitekturnih form*, Moskva: Librokom.

12 Samerson, Dž. (2004) *Klasični jezik arhitekture*, Beograd: Građevinska knjiga.

градава¹³ и две књиге Луиса Мамфорда, *Техника и цивилизација и Култура градова*.¹⁴

Коришћене су студије написане након завршетка, *Трга партизана* од Ериха Фрома, *Марксово схватање човека*,¹⁵ Е. Касирера, *Филозофија симболичких облика*,¹⁶ К. Гилберта, и Х. Куна, *Историја естетике*.¹⁷ и Л. Вентурија, *Историја уметничке критике*,¹⁸ студија С. Лукића, *Огледи из естетике*¹⁹ и *Естетика армираног бетона*.²⁰

За разумевање Вернакуларне архитектуре коришћене су књиге Александра Дерока, *Народно неимарство и Фолклорна архитектура у Југославији*,²¹ Бранислава Којића, *Архитектура српског села – Шумадија и Поморавље, Варошице у Србији 19. века, Сеоска архитектура и руризам*,²² Ранка Финдрика, *Народно неимарство и Динарска брвнара*²³ и Пола Оливера, *Dwellings*.²⁴

У области вернакуларне архитектуре кориштени су научни чланци потребно је анализирати рад Леона Криера, *Classicus and Vernaculus*,²⁵ Ф. Пасантија *The Vernacular, Modernism*,

13 Zite, K. (2011) *Umetničko oblikovanje gradova*, Beograd: Građevinska knjiga.

14 Mamford, L. (2009) *Tehnika i civilizacija*, Novi Sad: Mediteran Publishing; Mamford, L. (2010) *Kultura gradova*, Novi Sad: Mediteran Publishing.

15 From, E. (1985) *Marksovo shvatanje čoveka*, Beograd: Grafos.

16 Kasirer, E. (1985) *Filozofija simboličkih oblika*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.

17 Gilbert, K. i Kun, H. (1969) *Istorija estetike, Društvo i umetnik*, Beograd: Kultura.

18 Venturi, L. (1963) *Istorija umetničke kritike*, Beograd: Kultura, str. 212-213.

19 Lukić, S. (1981) *Ogledi iz estetike, Socijalistički realizam*, Beograd: Srpska književna zadruga, str. 87.

20 Mihelis, E. (1973) *Estetika arhitekture armiranog betona*, Beograd: Građevinska knjiga, str. 2.

21 Deroko, A. (1964) *Folklorna arhitektura u Jugoslaviji*, Beograd; Deroko, A. (1968) *Narodno neimarstvo*, book 1 i 2, Belgrade: SANU.

22 Kojić, B. (1941) *Arhitektura srpskog sela – Šumadija i Pomoravlje*, Beograd; Kojić, B. (1970) *Varošice u Srbiji 19. veka*, Beograd: IAUS; Kojić, B. (1973) *Seoska arhitektura i rurizam*, Beograd.

23 Findrik, R. (1995) *Narodno neimarstvo*, Sirogojno; Findrik, R. (1998) *Dinarska brvnara*, Sirogojno.

24 Oliver, P. (1987) *Dwellings*, Austin: UoT Press.

25 Krier, L. (2006) *Classicus and Vernaculus*, *Log*, No. 8, Toward a critique of sustainable architecture and landscape (Summer), pp. 25-30;

and Le Corbusier,²⁶ Р. Остерхаута,²⁷ А. Уздурала,²⁸ и Вилијамса и Јанга *Grammar, Codes, and Performance: Linguistic and Sociolinguistic Models in the Study of Vernacular Architecture*.²⁹

Документација и дискусија

Анализирајући историјске, културне и социјалне околности простора у коме гради, архитекта Станко Мандић је покушао најпре да разуме а потом и дефинише тезе које су касније биле преточене у форму објеката, односно архитектуру и урбанизам.

Трг партизана архитекта је обликовао као место које се уклапа у више слојева живота града. Сви планови који су израђени до изградње *Трга партизана* у Ужицу нису тако детаљно разрађивани као што је урађено за *Трг партизана*.

Слика 2 *Трг партизана*, посета Слободана Пенезића Крцуна и Добрице Ћосића

Архитектура је слика друштва

Архитекта Станко Мандић у јавном простору, од антике до средњег века, налази извесну декаденцију и сиромашење и функције и форме. Савремени однос према начину обликовања тргова говори да се приступ обликовању помера са архитектонског на урбанистички проблем.

Последица таквог става је раскидање везе архитектуре и урбаног простора те губљење снажне везе између архитектуре унутрашњег и архитектуре спољашњег простора.

26 Passanti, F. (1997) The Vernacular, Modernism, and Le Corbusier, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 56, No. 4, pp. 438-451;

27 Ousterhout, R. (1995) Ethnic Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture, *Muqarnas*, Vol. 12 pp. 48-62;

28 Özdural A. (1998), Sinan's arşin: A Survey of Ottoman Architectural Metrology, *Muqarnas*, Vol. 15 pp. 101-115;

29 Williams, M. A. and Young, M. J., (1995) Grammar, Codes, and Performance: Linguistic and Sociolinguistic Models in the Study of Vernacular Architecture, *Perspectives in Vernacular Architecture*, Vol. 5, Gender, Class, and Shelter pp. 40-51;

*Трг је проблем архитектонског а не урбанистичког обличења, тема уже архитектонске а не шире урбанистичке композиције. Урбанистичке поставке проистекле из ширих анализа и усклађења различитих функција у граду, одређују место, програм и услове за трг, његову функцију и намену у граду. Просторно обликовање, као секундарни акт у изградњи града, предмет је и задатак архитектонског пројектовања...*³⁰

Недоследност и непоштовање усвојених урбанистичких решења

Проблем који карактерише реализацију пројеката у Србији, је поједностављено приступање проблемима у простору, занемаривање озбиљности великих пројеката, етапна реализација и на крају одступање од решења усвојених у основном пројекту стога се пројекти реализују делимично а градови изгледају као рушевине које се не уређују јер садрже градилишта која се не завршавају. Ствара се осећај „разграђености” градова.

Трг партизана је прва велика грађевинска целина а локална заједница до тада није видела тако обиман архитектонски захват. Могуће је да се јаве проблеми због неискства у реализацији обимних имовинских, финансијских и грађевинских захвата и неискства у пројектовању али то не може да се прихвати као оправдање. Свестан сложености која се пред њим налази Станко Мандић каже следеће:

*Разграђени градови (су) због опредељења власти да се нови објекти граде етапно а не одједном и у једном даху.*³¹

Уклањање оријенталних трагова и европски снови становништва

Промене у Ужицу, које су почеле након ослобођења града 1863. године, а у континуитету спровођене и након 1945. године, имале су за циљ да обришу физичке трагове оријенталног присуства у урбанизму и архитектури града и промене начин живота града и његових становника.

Стога је потребно наћи квалитетан урбанистички оквир за нове циљеве које прокламује друштво о чему архитекта говори следеће:

Свакако да суистински зачетци планског усмеравања привреде у градовима, отпочели тек након Другог светског рата, напоредо са интензивнијом индустријализацијом

30 Мандић, С., (1960) *Градски центар у Титовом Ужицу*, Београд, стр. 27.

31 Исто, стр. 17.

*наших градова, напореда са променом привредне структуре градова у изразито индустријско-занатску.*³²

Слика 3 *Трг партизана*, изградња нових објеката и стара градска структура

Навике становништва и реконструкција града

Реконструкција градова у Србији је сложен и комплексан проблем. Веома богата историја простора Балкана становништву је донела низ навика и специфичног односа према урбаном животу. Један део навика су једноставне за разумевање док је други део недефинисан и доноси потенцијалне опасности по употребну вредност сваког покушаја реконструкције. Свестан свих опасности које може да произведе реконструкција Станко Мандић говори следеће:

*Билансу оваквог наслеђа треба свакако додати и она схватања и навике које су се као друга природа увлачиле у наше људе генерацијама, као последица одређених економских и друштвених услова, под којима су генерације израстале, формирале гледишта и потребе о начину живота и рада у насељеним заједницама, па према томе изградиле, остављале за собом материјална добра која данас, као наслеђе, третирамо у реконструкцији градова.*³³

Урбано искуство становништва

Савремено становништво Србије има релативно мало урбаног искуства. Наиме, урбано искуство које потиче из града из времена отоманског присуства је, након друштвених промена спроведених у 19. веку, постало неупотребљиво. У периоду градње *Трга партизана* структура и улога јавних простора у животу града према новим друштвеним начелима је била у фази конституисања. Недовољно познавање потенцијала трга као градског средишта наметали су потребу едукације. О томе аутор говори:

32 Исто, стр. 2.

33 Исто, стр. 1.

... трг као јавни градски простор постаје мотив одређеног планског хтења, не само у шемама идеалних градова, већ и мотив око којег ће се груписати јавни и значајни објекти у граду.³⁴

Слика 4а *Житна пијаца* (око 1950. године)

Слика 4б *Трг партизана* (око 1970. године)

Генератори промена у простору

Силе које су генерисале промене до и након 1945. године су имале различита изворишта. Како би се схватио процес који се дешава у граду морају се разумети силе које га генеришу односно одакле долазе, како функционишу, како настају и да ли могу да се координирано усмеравају са циљем побољшања квалитета живота становника. О томе аутор говори следеће:

Њен дубљи смисао лежи у тежњи да се новим друштвеним и економским могућностима, побољшају у односу на старе, наслеђене услове за рад, за живот, за породицу, у смислу повећања животног стандарда. У спровођењу ових тежњи уноси се свакако и нова законитост у начину живота и рада, која самим собом, уз неизбежне пролазне сукобе у схватањима, намеће одређена лишавања из оквира урођених навика и позитивно еманциповање од

34 Исто, стр. 22.

*наслеђених негативних навика, неодрживих у сложеној организацији града.*³⁵

Вернакуларна традиција, локални материјали и природно наслеђе

Свестан вредности, сложености и обима културног наслеђа града у коме гради а посебно у зони изградње *Трга партизана* који се реконструише, архитекта је покушао да их угради у постојећа решења модерне архитектуре.

На пример: *Касанчића мост*, саграђен у 17. веку и срушен 1944. године, је планиран да буде реконструисан и укључен у композиционо решење *Трга партизана*.

Археолошки налази из периода Антике нађени у околини Ужица, као део презентације локалног Народног музеја, планирани су да буду изложени на фасадама новопроекттованих објеката. О поштовању архитектонског наслеђа у коме гради, архитекта бележи кроз следећу дилему:

*Да ли је град требало – његове кућерке, претворити у музеј, преко четрдесет и шест регистрованих и законом о заштити знамења.*³⁶

Слика 5 *Трг партизана*, трем Народног позоришта (око 1970. године)

Архитекта је предузео много напора како би истражио локалну вернакуларну традицију чија искуства је уградио у решење *Трга партизана*. Кроз посматрање форме објеката и читање текстова архитектке уочава се потреба да се угради традиција у савремено решење. Мада није вербално изговорена њене се вредности уочавају у архитектонским решењима. У оквиру пројекта планирано је преношење старих воденица поточара са Златибора на реку Ђетињу, на локацију која се налази у непосредној близини Трга.

35 Исто, стр. 3.

36 Исто, стр. 5.

... у сеоским записима, обележено једино изразитом круном липе, храста или јасена и утрином око њега. Записи, у најранијим облицима наших стамбених заједница, села и градова, поред одређених религиозно ритуалних, имају и одређену јавну функцију, друштвену намену. Зборови и договори, разноврсни састанци, светковине и доколице, обављају се управо на местима записа.³⁷

Посебна пажња је посвећена коришћењу грађевинских материјала из непосредне околине *Трга партизана*. Намера је у циљу потраге за локалним карактером и уклапањем у локални културни пејсаж. Стога је камен из локалних налазишта употребљаван као облога зграда и партера.

У непосредној околини *Трга партизана* се налази планина Тара на којој и данас расте Панчићева оморика. Архитекта, желећи и на тај начин да укључи локално наслеђе из области флоре, простор испред Народне библиотеке је резервисао за поменути биљку.

Слика 6 *Титово Ужице*, панорама око 1965. године

Топографија терена, пажљиво креирање визура и атмосфера простора

Компонујући простор трга аутор полази од шире околине града тражећи у природном окружењу сидриште за најважније осовине у простору које налази у околним брдима. Потом у пројекат интегрише реку:

Прспект који се пружа од зелене косине Забучја, преко железничке станице, новог моста, корита реке Ђетиње, Трга до косине брда Поре.³⁸

Разрађујући елементе трга аутор са посебном пажњом анализира сваку од визура посетиоца. Посебна је детаљно припремљена локација споменика који је измештен из главне осовине трга. Аутор је више пута нагласио да свако

³⁷ Исто, стр. 22.

³⁸ Исто, стр. 39.

време, па и време изградње *Трга партизана*, само је мали део постојања града па ни личности, без обзира колико имају велику и богату биографију, не би требало да буду уграђене у ткиво града на спектакуларан начин.

Пристојна мера меморијалног слоја

Архитекта је посебно пажљиво разматрао начин презентације меморијалног слоја *Трга партизана* како би био обликован са мером. Потребно је не претеривати, не застрањивати, наћи однос који неће постати претежак за кориснике простора, и који поштује и жртве и традицију. Потребно је тражити првенствено духовно место и духовну меру *Трга партизана* а потом тражити материјалну форму. О томе аутор говори:

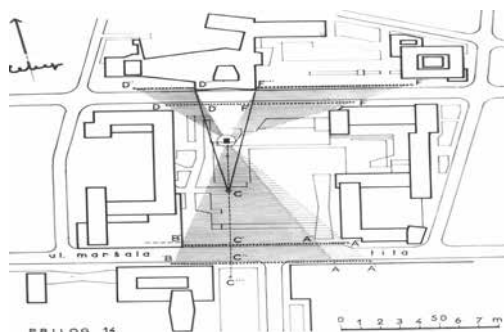
...у средишту плана – у средишту града – управо на месту старе Житне пијаце кутак свеопшти града – стациште грађана – мир и спокојство, потребе и доколица, корисно, лепо, изнад свега – меморијално – трг градски као знамење људима и догађајима који су прохујали кроз времена – Спомен трг – не споменик и патетика...³⁹

Архитектура је кључни елемент јавних простора. Она формира просторију трга, затвара/отвара визуре и комуницира са околним простором. Такође, архитектура не сме да буде у колизији са природом већ у снажној и логичној вези, баш као што се искуство народног градитеља мора уградити у објекат. О наведеном архитекта говори на следећи начин:

Ослањајући се просторно на трг, градски проспект се пружа до платоа железничке станице, чиме је успостављен непосредни визуелни и пешачки контакт железничке станице са тргом односно средиштем града... У односу на отвор трга, проспект је дезаксиран: аксијалност је прилагођена споменику који је несметано али ненаметљиво сагледив у току читавог кретања десном страном од станице ка тргу... Архитектура његових бокова, третирана је асиметрично прилагођавајући се на тај начин покрету реке и приобалном појасу зеленила, намењеног градском шеталишту.⁴⁰

39 Исто, стр. 6.

40 Исто, стр. 38.

Слика 7 *Трг партизана*, анализа визура према бронзаној фигури Јосипа Броза Тита, рад академског вајара Франа Кршинића (око 1958. године)

Закључак

Сложени и многобројни слојеви *Трга партизана* у Ужицу које је обликовао архитекта Станко Мандић заслужују да буду стављени на увид јавности. Поред анализе форме, која је свакако поучна, корисно је потражити начин размишљања који је водио архитекту у дефинисању приступа проблему и решењу појединих ситуација у пројекту. Разумевање начела која су утврђена, свесно или несвесно од стране архитекте, помаже разумевању форме посебно имајући у виду дубоку окренутост кориснику простора тј. човеку коју је пројектант демонстрирао.

Расклапајући, једновремено ефемерни и вечан, блок филозофских основа архитекте наметнуло се неколико основних елемената на које је архитекта посебно обратио пажњу: навике становништва и реконструкција града, недоследност и непоштовање усвојених урбанистичких решења, урбано искуство становништва и савремена решења, уклањање оријенталних трагова и европски снови становништва, генератори промена у простору, архитектура је слика друштва, културно наслеђе се поштује и чува, укључење вернакуларне традиције у језик модерне, локални материјали, локално природно наслеђе, нови технички приступ пројектовању, топографија терена као композиционо сидриште, избегавање апсолутистичке атмосфере трга, пристојна мера меморијалног слоја, пажљиво креирање визура и атмосфере.

Порекло илустрација:

Слика 01, 07. Мандић, С. (1960) *Функција и композиција архитектуре простора*, Београд: Архитектонски факултет.

Слика 02-06. Архива Р. М. Познановића из Ужица.

ЛИТЕРАТУРА:

Corbusier, L. (1977) *Ка правој архитектури*, Београд: Грађевинска књига.

Corbusier, L. (2002) *Модулар*, Никшић: Јасен.

Corbusier, L. (2008) *Путовање на исток*, Лозница: Karpos books.

Корбизје, Л. и Пјер, Ф. (1956) *Савремена кућа достојна људи*, Београд: Грађевинска књига.

Дероко, А. (1964) *Фолклорна архитектура у Југославији*, Београд.

Дероко, А. (1968) *Народно неимарство*, књига 1 и 2, Београд: САНУ.

Финдрик, Р. (1995) *Народно неимарство*, Сирогојно.

Финдрик, Р. (1998) *Динарска брвнара*, Сирогојно.

Фром, Е. (1985) *Марксово схватање човека*, Београд: Графос.

Гилберт, К. и Кун, Х. (1969) *Историја естетике, Друштво и уметник*, Београд: Култура.

Гропиус, В. (1961) *Синтеза у архитектури*, Загреб: Техничка књига.

Kasirec, E. (1985) *Филозофија симболичких облика*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.

Којић, Б. (1941) *Архитектура српског села – Шумадија и Поморавље*, Београд.

Којић, Б. (1970) *Варошице у Србији 19. века*, Београд: ИАУС.

Којић, Б. (1973) *Сеоска архитектура и руризам*, Београд.

Krier, L. (2006) *Classicus and Vernaculus*, Log No. 8, *Toward a critique of sustainable architecture and landscape* (Summer), pp. 25-30;

Кроче, Б. (1934) *Естетика*, Београд: Космос.

Кузовић, Д. (2015) *Урбанистички развој Ужица у периоду од 1946 до 1956“ / “The general plan of Titovo Užice from 1945-1956”*, *Изградња*, Београд, вол. 69, бр. 3-4, стр. 316-324.

Кузовић, Д. (2013) *Трансформација урбаног развоја на примеру првог урбанистичког плана Ужица из 1863. године*, *Архитектура и урбанизам*, број 36, ИАУС, Београд, стр. 68-73.

Кузовић, Д. (2013) *Урбанистички план Ужица из 1891 – улична мрежа и блокови*, *Изградња*, вол. 67, бр. 9-10, стр. 393-398.

- Кузовић, Д. (2014) Генерални план Ужица из 1891, *Гласник Друштва конзерватора Србије*, Београд, бр. 38, стр. 126-128.
- Лукић, С. (1981) *Огледи из естетике*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Lurcat, A. (1947) *Formes comosition et lois d'harmonie*, Paris.
- Mamford, L. (2009) *Tehnika i civilizacija*, Novi Sad: *Mediteran Publishing*.
- Mamford, L. (2010) *Kultura gradova*, Novi Sad: *Mediteran Publishing*.
- Мандић, С. (1960) *Функција и композиција архитектуре простора*, Београд: Архитектонски факултет.
- Marangoni, M. (1933) *Saper vedere*, Milano-Roma: Treves, Treccani, Tumminelli.
- Михайловский, И. Б. (2012) *Теория классических архитектурных форм*, Москва: Либроком.
- Михелис, Е. (1973) *Естетика архитектуре армираног бетона*, Београд: Грађевинска књига.
- Oliver, P. (1987) *Dwellings*, Austin: UoT Press.
- Ousterhout, R. (1995) Ethnic Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture, *Muqarnas*, Vol. 12, pp. 48-62.
- Özdural, A. (1998) Sinan's arşin: A Survey of Ottoman Architectural Metrology, *Muqarnas*, Vol. 15 pp. 101-115.
- Passanti, F. (1997) The Vernacular, Modernism, and Le Corbusier, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 56, No. 4, pp. 438-451.
- Самерсон, Ц., (2004) *Класични језик архитектуре*, Београд: Грађевинска књига.
- Santayana, G. (1896) *the Sense of Beauty*, New York, Charles Scribner Sons.
- Santayana, G. (1922) *The Life of Reason*, New York, Charles Scribner Sons.
- Тен, И. (1921) *Филозофија уметности*, Београд.
- Вентури, Л. (1963) *Историја уметничке критике*, Београд: Култура, стр. 212-213.
- Williams, M. A. and Young, M. J. (1995) Grammar, Codes, and Performance: Linguistic and Sociolinguistic Models in the Study of Vernacular Architecture, *Perspectives in Vernacular Architecture*, Vol. 5, Gender, Class, and Shelter, pp. 40-51.
- Зите, К. (2011) *Уметничко обликовање градова*, Београд: Грађевинска књига.

Duško Kuzović
Eastern Mediterranean University, Faculty of Architecture, Cyprus

CULTURAL BASIS OF MODERN ARCHITECTURE IN
YUGOSLAVIA 1945-1990

Abstract

Partisans' Square in Užice, designed by architect Stanko Mandić, opened in 1961. The project was designed in many layers which were deeply integrated into the life of the city. Therefore, it is necessary to analyse the fundamentals that were set before drawing the first line. This paper analyses the philosophical, ethical, aesthetic and sociological grounds which the author defined before he started designing. The paper analyses the following elements identified in the written sources of architects: the habits of the population during reconstruction of the city, inconsistency and disrespect of the adopted urban solutions, urban experience of the population and modern solutions, removing traces of Oriental and European dreams of the population, generators of change in space, architecture as the image of society, preserved and respected cultural heritage, engaging of vernacular tradition in the language of the Modern, local materials, local natural heritage, a new technical approach to design, topography of the terrain as a compositional anchorage, avoiding absolutist atmosphere of the market, appropriate measure of the memorial layer, careful creating of the vision and the atmosphere.

Key words: *Partisans' Square in Užice, modern architecture, Stanko Mandić, architecture in Yugoslavia, the theoretical basis of architecture in Yugoslavia*

Ивана Мартић, *Златне сенке стоне лампе – Изопштавање драгоцености*, фото Наташа Ристић